

Magdalena Hawrysz, *Polemiczna twórczość Marcina Czechowica w perspektywie genologii lingwistycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2012, ss. 310

Rozprawa *Polemiczna twórczość Marcina Czechowica w perspektywie genologii lingwistycznej* stanowi dotychczasowe zwieńczenie „ariańskiej” serii tematycznej w twórczości naukowej Magdaleny Hawrysz. Jeśli posłużyć się słowami autorki, celem rozprawy jest „[...] analiza piśmiennictwa Marcina Czechowica przez pryzmat pragmatycznych aspektów religijnej walki na słowa. Punktem wyjścia prowadzonych analiz była identyfikacja intencji nadawcy i językowych sposobów ich realizacji zarówno na poziomie leksyki, frazeologii, jak i na płaszczyźnie operacji tekstotwórczych. Dało to podstawę do wyróżnienia polemiki jako osobnego gatunku mowy. Ta właśnie kategoria stała się pojęciem sterującym podjętych analiz. Polemika jako typ tekstu (zachowanie językowe) nie doczekała się dotąd kompleksowego opisu, toteż wypełnienie tej luki uznano za zadanie nie tylko kuszące badawczo, ale i potrzebne, również z punktu widzenia naświetlenia jego «społecznych sił sprawczych i napędowych». Omówienie wybranego do badania fragmentu piśmiennictwa polemicznego ma więc na celu zbudowanie językowego obrazu ważnej części publicznej komunikacji w XVI wieku, w czasie gdy polszczyzna ogólna oraz kształtowały różne jej odmiany funkcjonalne” (s. 10).

O wartości rozprawy Magdaleny Hawrysz stanowią – w moim przekonaniu – przede wszystkim następujące aspekty i okoliczności:

1) Wybór tematu. Raczej powszechnie jest przez historyków języka akceptowana teza o doniosłej roli szesnastowiecznej polemiki religijnej w procesie ówczesnego „wzrostu” (by użyć terminu z epoki) języka polskiego, gdy jednak chodzi o jej empiryczne uzasadnienie, bardzo wiele jeszcze pozostaje do zrobienia. Mimo obfitości i bogactwa literatury naukowej traktującej o reformacji niewiele dotąd wiemy o języku i stylu pism Czechowica, brak także, co podkreśliła już sama autorka w przytoczonym wyżej cytacie, genologicznego opisu polemiki jako gatunku mowy (typu tekstu, typu zachowania językowego). Można więc stwierdzić, że rozprawa Magdaleny Hawrysz wypełnia niewątpliwą lukę w szeroko rozumianej literaturze historycznojęzykowej.

2) Solidna podstawa źródłowo-materiałowa. Składa się na nią niemal cała obfita twórczość Czechowica – wszystkie jego polskie utwory polemiczne w liczbie dziesięciu, z lat 1575–1594 (autorka, co w pełni zasadne, wyłączyła z podstawy źródłowej szczegółowych badań teksty niepolemiczne: wierszowane streszczenie *Nowego Testamentu* i przekład *Nowego Testamentu*, choć zawierający akcenty polemiczne wstęp do tłumaczenia został uwzględniony) (zob. s. 284–285).

3) Adekwatne do przedmiotu rozprawy i zgromadzonego materiału założenia teoretyczno-metodologiczne i instrumentarium badawcze. Jak stwierdza autorka: „Metodologicznie opracowanie pozostaje [...] w obszarze zorientowanego funkcjonalnie językoznawstwa, badającego wypowiedzi o określonej referencji i illokucji” (s. 11). Na szczególne uznanie zasługuje przedsięwzięta przez badaczkę – moim zdaniem udana, a na pewno dowodząca doskonałej orientacji w problematyce teoretyczno-metodologicznej lingwistyki i wyostrożonej świadomości metodologicznej – próba uzgodnienia i uspoźnienia założeń genologii lingwistycznej, lingwistyki tekstu, krytycznej analizy dyskursu, tradycyjnej retoryki i rozwijanej przez Stanisława Borawskiego koncepcji wspólnot komunikatywnych. Ostatecznie jako nadrzędną autorka przyjmuje „[...] perspektywę genologii lingwistycznej, która w centrum mówienia o tekście stawia jego wartości strukturalne, poznawcze, pragmatyczne i stylistyczne” (s. 13). „Ponieważ jednak w przyjętym tu rozumieniu każdy tekst jest pojmowany jako zachowanie językowe i stanowi wypadkową różnorodnych uwarunkowań wynikających z użycia języka, perspektywa badawcza została uzupełniona o aspekty analiz leksykalnych, kognitywnych oraz perspektywę językowego obrazu świata. Instrumentarium wykorzystywane w tego rodzaju badaniach potraktowano jednak służebnie, tzn. jako pomoc w realizacji różnych celów szczegółowych prowadzących do

opisu fragmentu renesansowej komunikacji publicznej” (s. 17). Trzeba dodać, że podrozdział „metodologiczny” (s. 11–17) przedstawia samoistną wartość informacyjną i interpretacyjną w obszarze teorii i metodologii współczesnego językoznawstwa.

4) Budzące uznanie zaplecze erudycyjne rozprawy. Multidyscyplinarna (z zakresu językoznawstwa, literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, medioznawstwa, historii, bibliistyki, filozofii, teologii itd.) *Bibliografia* (s. 287–307) obejmuje 483 pozycje, z czego duży odsetek, gdyż 223, to książki, nieraz wielotomowe. Najważniejsze jest jednak to, że ten imponujący zestaw bibliograficzny bynajmniej nie ma na celu erudycyjnego opisu: gruntowna i krytyczna (z niektórymi тезami przywoływanych autorów badaczka polemizuje, dając świadectwo wielkiej kultury polemicznej) znajomość rozległej literatury przedmiotu ma w rozprawie charakter wysoce „sfunkcjonalizowany”: jej wyniki, umiejętnie przez autorkę wyzyskane, konstytuują tło i wieloraki kontekst naukowy jej pracy, która dzięki temu zyskuje na głębi i gruntowności.

5) Bogactwo treści i informacji pozajęzykowych o charakterze kulturowym (zarówno w osobnym podrozdziale *Prolegomena historyczne* (s. 23–43), jak i w całej pracy, co jest skutkiem postawy badawczej autorki, która dzieje polszczyzny (jej wycinek, tradycyjnie zwany zewnętrzną historią języka) traktuje jako klucz do poznania kultury i mentalności jej dawnych użytkowników).

6) Gruntowność, wielostronność, wnikliwość i szczegółowość przeprowadzonych w rozprawie analiz i interpretacji. Po cennych (por. wyżej) rozdziałach teoretyczno-metodologicznych (zawierających założenia teoretyczno-metodologiczne oraz charakterystykę polemiki (jako takiej) na tle gatunków agonistycznych) autorka w trzech rozdziałach analityczno-interpretacyjnych przedstawiła koncepcję polemiki Marcina Czechowica, charakterystykę genologiczną polemik lubelskiego ministra (z uwzględnieniem aspektu pragmatycznego, strukturalnego, stylistycznego i kognitywnego) i strategii polemiczne (koncyliacyjną i abominacyjną) w jego twórczości.

7) I wreszcie, jako skutek wyliczonych wyżej walorów, ważne i interesujące wyniki naukowe. Jest ich wiele, zarówno ogólnych, jak i szczegółowych, i niepodobna ich tu wszystkich zaprezentować. Każdy czytelnik rozprawy znajdzie zapewne wśród nich takie, które go szczególnie zainteresują. Jedyne tytułem przykładu przytoczę dwa. Autorka przekonująco dowiodła, że 1. polemika odznacza się genologiczną otwartością i zdolnością do wchłaniania elementów innych gatunków (takich jak traktat teologiczny, naukowy, kazanie, modlitwa czy

wiersz), 2. bardzo ważną właściwością, wręcz stylotwórczą zasadą (ale też swoistym *signum temporis*), polemik Czechowica jest dysonans (heterogeniczność stylistyczna łącząca oficjalną podniosłość i potoczną dosadność).

8) I na koniec – walory językowo-stylistyczne rozprawy. Autorka jest dobrą stylistką, włada sprawną, poprawną i precyzyjną odmianą naukową współczesnej polszczyzny, jednocześnie szczęśliwie unikając szablonu i pedantyzmu.

Z tych wszystkich względów książka Magdaleny Hawrysz stanowi atrakcyjną i ze wszech miar pożyteczną lekturę. Koniecznie powinni się z nią zapoznać historycy języka polskiego i specjaliści z zakresu genologii lingwistycznej, ale zainteresują się też nią zapewne historycy literatury (zwłaszcza badacze literatury renesansowej) i kultury polskiej.

Bogdan Walczak